

УДК 342.9

Оксана Топчій,

канд. пед. наук

СКЛАДОВІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК ОБ'ЄКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАВОВОГО ВПЛИВУ

Теоретичні питання щодо сутності й розмежування понять правового регулювання та правового впливу знаходять проекцію на сферу забезпечення інформаційної безпеки неповнолітніх. У статті презентована авторська концепція складників зазначеної сфери, які мають охоплюватися правовим регулюванням та правовим впливом на рівнях особистості, суспільства і держави.

Ключові слова: правове регулювання, правовий вплив, інформаційна безпека неповнолітніх.

Загальна постановка проблеми. Стрімка динаміка змін у сфері інформаційних правовідносин стає причиною появи нових об'єктів і суб'єктів, діяльність яких потребує правової регламентації. Якщо у попередню добу сфера поінформованості неповнолітньої особи, вплив на дитину різних потоків інформації здебільшого розглядалися як психолого-педагогічна і лише частково правнича проблема, то на сучасному етапі інформаційна безпека неповнолітніх (ІБН) інтерпретується як сегмент інформаційної безпеки суспільства і держави, а тому потрапляє у правові відносини, що мають регулюватися державою. Своєю чергою, це потребує наукового обґрунтування засад здійснення правового регулювання й правового впливу.

Аналіз публікацій. Питання щодо правового регулювання інформаційних відносин у тому числі в контексті інформаційної безпеки через свою надзвичайну актуальність постійно перебуває у полі зору вчених. Сучасні концепції у зазначеній сфері сформувалися завдяки дослідженням В. Абакумова, І. Бачило, В. Гурковського, О. Золотар, Б. Кормича, Т. Костецької, Г. Красноступ, В. Ліпкана, Ю. Максименко, А. Марущака, О. Мельник, О. Микитенко, І. Сопілко, О. Ткаля, П. Фролова, В. Цимбалюка, О. Цимбалюка, О. Шевчука та ін. На рівні дисертаційних та монографічних досліджень віднайшли своє відображення питання щодо правового регулювання у сфері інформаційних відносин у контексті розвитку інформаційного суспільства [1], міжнародно-правового регулювання інформаційної сфери [2] та відносин у мережі Інтернет [3], особливостей державного регулювання діяльності засобів масової комунікації у Європейському Союзі [4], правового регулювання інформаційних відносин у сфері масової інформації [5], адміністративно-правового регулювання

інформаційної безпеки [6] та у сфері її забезпечення [7], правового регулювання протидії інформаційним війнам [8]. На необхідність удосконалення процесів державного регулювання Національного інформаційного простору України вказувалося і в аналітичній доповіді, підготовленій Національним інститутом стратегічних досліджень [9].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну активність у висвітленні шляхів правового регулювання інформаційної безпеки аналіз інформаційної безпеки неповнолітніх як об'єкта правового впливу комплексно в межах окремого дослідження не здійснювався. Тож **мета статті** полягає у формуванні концептуальних засад здійснення правового впливу і правового регулювання ІБН. Її досягненням сприятиме розв'язання таких завдань: 1) встановлення сутності й диференційованих ознак понять «правовий вплив» і «правове регулювання»; 2) обґрунтування об'єктних складників ІБН у парадигмі здійснення правового впливу й правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Співвідношення понять «правовий вплив» і «правове регулювання» вже тривалий час є темою наукових дискусій фахівців у галузі теорії держави і права, адміністративного, конституційного, інформаційного та інших галузей права. Узагальнюючи наявні нині підходи, можна зазначити, що позиції вчених розподіляються на дві течії. Прихильники першої з них, представлені здебільшого науковцями російської школи права, вважають, що ці поняття є тотожними, а тому і взаємозамінними. До речі, симптоматичним є той факт, що у багатотомному виданні «Юридична енциклопедія» поняття «правове регулювання» представлено, а ось термін «правовий вплив» відсутній [10]. Це є непрямим свідченням того, що укладачі зазначеної енци-

клопедії поділяють погляди представників даної течії. Правове регулювання вони тлумачать через здійснення впливу, а саме: «правове регулювання (від лат. *regulare* – спрямовувати, впорядковувати) – один з основних засобів державного впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування в інтересах людини, суспільства і держави» [10, с. 40].

Для порівняння розглянемо дефініцію того ж поняття, сформульовану О. Ф. Скакун – представником другої течії, яка чітко диференціює регулювання і вплив: «правове регулювання – це здійснюване державою за допомогою права та сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток»; «правовий вплив – це взятий у єдності та різноманітті весь процес впливу права на суспільне життя, свідомість і поведінку людей за допомогою як правових, так і неправових засобів» [11, с. 423]. Вчений наголошує на тому, що «сміслові навантаження у цих двох категоріях є близьким, частково збігається, але не є однозначним» [11, с. 423]. У такому ж ключі інтерпретує поняття правового впливу Ю. В. Кривицький, який вважає, що під ним слід розуміти форму, складову частину правового впливу, яка «фактично визнається явищем, що охоплює всі можливі форми взаємодії права та соціальної дійсності» [12, с. 75].

Доповнюючи цю думку, Т. І. Тарахонич зазначає: «Констатуючи відсутність єдиного підходу до розуміння категорій «правове регулювання» та «правовий вплив», слід підкреслити, що, з одного боку, не варто ототожнювати зазначені вище категорії, оскільки вони є різними за своїм змістовим наповненням, а з іншого боку, це розмежування є умовним та пов'язано з багатоаспектністю дії права» [13, с. 13]. Ці категорії, на думку процитованого автора, «не є ізольованими, вони взаємопроникають, взаємодіють і збагачують одна одну» [13, с. 13]. Тож ми у своїх наукових поглядах відносимо себе до представників другої течії і вважаємо за необхідне розглянути як правове регулювання, так і правовий вплив на інформаційну безпеку неповнолітніх.

Підставами для виділення ІБН як об'єкта правового регулювання є важливість для держави і суспільства захисту інформаційних прав та інтересів дитини на тлі забезпечення її безпеки. З іншого боку, не менш важливим є й те, що ІБН виступає як складник інформаційної безпеки особи, суспільства і держави. У разі реалізації загроз і ризиків в одному зі складників виникає збій у життєдіяльності всієї системи. З огляду на загострення інформаційного протиробства на сучасному етапі,

проведення проти населення України масованих спеціальних інформаційних та інформаційно-психологічних операцій, потреба у правовому регулюванні інформаційної безпеки неповнолітніх зростає багатократно.

За відсутності в Україні консолідованого законодавства ані щодо врегулювання інформаційних правовідносин, ані щодо захисту й забезпечення законних інтересів дітей в інформаційній сфері норми права у досліджуваному ракурсі розпорошені по сотнях нормативно-правових актів. При цьому моделі необхідної та можливої поведінки як елемента механізму правового регулювання здебільшого орієнтовані на дієздатних суб'єктів, а не на неповнолітню особу. Наприклад, на законодавчому рівні насамперед регулюються заборони й обмеження, що стосуються порядку розповсюдження або демонстрації інформаційних продуктів. Сюди ми відносимо закони України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про рекламу», «Про телебачення і радіомовлення», «Про телекомунікації» та ін. Симптоматично, що ті акти, які мають на меті регулювання правовідносин у сфері інформаційної безпеки (закони України «Про основи національної безпеки», «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», укази Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 року «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» від 1 травня 2014 року, «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України» від 25 лютого 2017 року), спрямовані на забезпечення інформаційної безпеки держави в цілому. Про забезпечення ІБН у зазначених актах взагалі не йдеться.

На підставі цього можна зробити деякі проміжні висновки. По-перше, на рівні нормативно-правових актів чітко простежується тенденція домінування інформаційної безпеки держави над інформаційною безпекою особи. Не применшуючи важливість першої, особливо в суворих умовах сьогодення, тим не менш необхідно в процесі правового регулювання охоплювати весь діапазон категорій, що входять до інформаційної безпеки. По-друге, уявлення про ІБН в укладачів правових норм здебільшого обмежується розумінням необхідності позбавлення дитини від негативного впливу інформації. При цьому майже не враховується, що саме поняття інформаційної безпеки особи тим не обмежується, а крім того, що в епоху інтернет-технологій та широкого розповсюджен-

ня комп'ютерної техніки в процесі правового регулювання увага має бути зосереджена не стільки на годинах трансляції певних фільмів чи реклами по телебаченню, скільки на контенті інформаційних ресурсів.

З позицій правової науки досить показовим є юридичний факт прояву протестних настроїв молоді як реакції на реалізацію Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», згідно з яким в Україні було припинено доступ до низки інформаційних ресурсів, зокрема до російсько-мовної соціальної мережі «Вконтакте» [14]. У даному випадку дуже рельєфно проявився конфлікт інтересів держави, яка бере на себе відповідальність за забезпечення дітей та молоді від негативних інформаційних впливів, і неповнолітніх осіб, які разом зі студентами (молодь, що за законом набула дієздатності після досягнення вісімнадцяти років) вирішили, що їхні інформаційні права названим указом були порушені. Таким чином, гостро постало питання щодо співвідношення інформаційної безпеки держави та інформаційної безпеки особи, яка не усвідомлює можливих загроз і ризиків, що виникають у певному сегменті інформаційного простору. Спостереження за подальшим розвитком подій виявило, що після того, як держава залишилася на своїх позиціях у даному питанні, інша сторона спору знайшла спосіб розв'язання «проблеми» у технічному обході заборон за допомогою спеціальних комп'ютерних програм. При цьому на рівні нормативно-правових актів такі дії не охоплені заборонами, що свідчить про певне відставання процесів правового регулювання від реалій життя. Масовість таких порушень вказує також на доволі низький рівень правосвідомості неповнолітніх, вміння користуватися певними прогалинами у системі правового регулювання, а також на складність технічної реалізації встановлення численних фактів обходу норм права.

Наведений приклад певною мірою підтверджує правоту О. М. Мельник, яка вважає, що структура правового регулювання може бути доповнена такими елементами, як реальна поведінка суб'єктів права і характер зв'язків між суб'єктами [15, с. 5].

Моніторинг діяльності судових і правоохоронних органів дозволяє констатувати, що з моменту прийняття зазначеного Указу не було випадків, коли б неповнолітній або його батьки притягалися до юридичної відповідальності за порушення встановлених норм. Суспільство доволі поблажливо ставиться

до ситуації, що склалася. Разом із тим таке ставлення засвідчує, що проблеми забезпечення інформаційної безпеки неповнолітніх сприймаються учасниками правовідносин поза межею реальних ризиків.

З огляду на зазначене, виникає потреба у встановленні об'єктних складників інформаційної безпеки неповнолітніх, що мають бути охоплені правовим регулюванням. За нашою концепцією, даний вид правового регулювання доцільно не обмежувати лише рівнем окремого індивідуума, а, з огляду на соціальний характер життя людини, включити рівні суспільства і держави. Тож ми вважаємо, що об'єктивними складниками ІБН з позицій необхідності правового регулювання виступають:

1. На рівні особи:

- захист комплексу інформаційних прав неповнолітнього (право на інформацію; на освіту, на безпечне інформаційне середовище і т. ін.);

- забезпечення комплексу прав людини, що пов'язаний із підтриманням або поновленням статусу особистості в комунікаційних процесах (захист персональних даних, честі й гідності особи, забезпечення конфіденційності, приватності та недоторканності, включаючи онлайн-недоторканність);

- здійснення обмежень у реалізації права на інформацію (захист від потенційних інформаційних ризиків, що можуть негативно вплинути на життя, здоров'я, фізичний, психологічний, духовний розвиток особистості; дія таємниці, в тому числі державної, банківської, медичної, таємниці усиновлення тощо);

- профілактика або припинення правопорушень, вчинених неповнолітніми і пов'язаних з інформацією або об'єктами інформаційної інфраструктури (завідомо неправдивий виклик неповнолітнім спеціальних служб; неправдиві повідомлення правоохоронних органів про можливі теракти, захоплення заручників; порушення авторських прав; заклики до непокори представникам органів державної влади; цькування одноліток (булінг, у тому числі кібербулінг), самовільне втручання до телекомунікаційних мереж; руйнація апаратного чи програмного забезпечення, розповсюдження комп'ютерних вірусів тощо);

- встановлення й доказ фактів та притягнення до юридичної відповідальності суб'єктів інформаційних правовідносин, винних у порушенні інформаційної безпеки неповнолітніх, у тому числі в інформаційному насильстві.

2. На рівні суспільства:

- створення належних умов для розбудови в Україні інформаційного суспільства з

перспективою його переростання у суспільство знань;

- стимулювання безпечної та відповідальної інформаційної правової поведінки членів суспільства, що впливає на формування особистісної картини світу неповнолітньої особи, її моральні устої;

- підвищення авторитету та ролі батьків у здійсненні належного контролю за поведінкою неповнолітніх в інформаційному просторі, батьківської відповідальності у разі вчинення їхніми дітьми інформаційних правопорушень.

3. На рівні держави:

- концептуальна трансформація нормативно-правових актів з питань інформаційної безпеки щодо включення до них механізмів правової реалізації норм на рівні особистості, в тому числі неповнолітньої;

- консолідація інформаційного законодавства з виділенням окремим розділом питань правового регулювання усього діапазону заходів із забезпечення інформаційної безпеки дітей;

- стимулювання наукових, науково-технічних досліджень не тільки в галузі інформаційної безпеки держави, а й щодо забезпечення інформаційної безпеки людини і суспільства;

- імплементація до вітчизняного законодавства правових норм, що відповідають вимогам міжнародних організацій (ООН, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ), гармонізація інформаційного законодавства України із законодавством Європейського Союзу в частині забезпечення ІБН.

Оскільки поняття правового регулювання і правового впливу не є тотожними, зокрема, з тих позицій, що правовий вплив може використовувати як правові, так і неправові засоби, доцільно розглянути досліджувану проблему і в аспекті здійснення правового впливу. Але перед тим, як презентувати своє бачення, ми маємо звернутися до теоретико-правових підстав, що визначають канали реалізації правового впливу.

На думку О. Ф. Скакун, правовий вплив здійснюється двома каналами: інформаційним (доведення до відома учасників правовідносин позиції держави щодо дозволеної, необхідної або забороненої поведінки) та ціннісно-орієнтаційним (засвоєння суспільством за допомогою права вироблених людством цінностей) [11, с. 425]. Деяко інакше слідом за російськими авторами трактує форми вплива Т. Тарахович. На її погляд, слід виділяти інформаційно-психологічний (мотиваційний), виховний (педагогічний, ціннісно-орієнтаційний, загальноідеологічний) та соціальний аспекти правового впливу [13, с. 13].

З огляду на наведені концепції, є підстави з наукових позицій розглядати множинний характер феномену інформаційної безпеки неповнолітніх, у межах якого до складників даного об'єкта правового впливу слід віднести:

1. На рівні особи:

- створення сприятливих умов для процесів соціалізації/кіберсоціалізації та індивідуалізації особистості, її гармонійного інтелектуального та фізичного розвитку, подальшої самореалізації зі збереженням усіх видів здоров'я людини;

- врахування інформаційних потреб неповнолітньої особи залежно від індивідуальних вікових та психологічних особливостей розвитку, життєвих обставин тощо;

- введення до змісту освіти світоглядних основ безпеки людини в сучасному світі інформаційних технологій, розпізнавання медіанаративів, розвитку критичного мислення особистості;

- організація шкільного, позашкільного, сімейного навчання особи безпечної індивідуальної і групової інформаційної поведінки в ході соціальної взаємодії на підставі аналізу безпеки життєдіяльності;

- виховання законослухняної особистості з орієнтацією на правомірну безпечну поведінку в реальному та віртуальному світі;

- формування інформаційного «імунітету» неповнолітнього, її позитивного світосприйняття, толерантності, вміння протистояти соціальним загрозам (наркоманії, пияцтву, токсикоманії, проституції) шляхом організації медіаосвіти, правової просвіти, індивідуальної виховної роботи.

2. На рівні суспільства:

- формування і подальший розвиток розуміння суспільством цінності безпеки особи, в тому числі неповнолітньої, її життя, фізичного, психологічного і соціального здоров'я;

- приборкання процесів поширення ненависті, нетолерантності, агресії (включаючи мовленнєву), в тому числі кіберагресії, та конфліктів, що можуть негативно впливати на неповнолітніх;

- збереження національно-культурної ідентичності й самобутності народів, які проживають на території України, в контексті інформаційно-культурної безпеки;

- пропаганда й поширення здорового способу життя, зайняття спортом у руслі профілактики інтернет-залежності неповнолітніх.

3. На рівні держави:

- дотримання збалансованості у забезпеченні інформаційних інтересів людини, суспільства і держави з одночасним пріоритетом національних інтересів;

- винахід балансу в закріпленні позитивного впливу та мінімізації наслідків глобалізації світової спільноти;
- протидія зовнішнім і внутрішнім загрозам, спрямованим на зміни в свідомості та психіці людей, включаючи неповнолітніх осіб;
- забезпечення повноцінного функціонування широкого діапазону суспільних відносин, що виникають, встановлюються та змінюються в процесі створення, аналізу, обробки, поширення інформації, яка має проєкцію на різні аспекти ІБН;
- управління інформаційною інфраструктурою на засадах забезпечення інформаційних інтересів людини, суспільства і держави;
- контроль за діяльністю виробників і розповсюджувачів інформаційної продукції, інтернет-провайдерів та ін. суб'єктів інформаційного ринку;
- стимулювання взаємодії та соціального партнерства між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства щодо забезпечення ІБН;
- створення умов для активізації наукової, консультативно-дорадчої діяльності у сфері забезпечення ІБН;
- адаптація до українських реалій передового закордонного досвіду щодо захисту неповнолітніх від шкідливих інформаційних впливів та його широкого розповсюдження;
- забезпечення національних інтересів держави щодо збереження майбутнього покоління, формування у нього бажаної для суспільства системи цінностей, поглядів і переконань.

Висновки.

Проведене дослідження дозволило встановити множинний об'єктний склад поняття інформаційної безпеки неповнолітніх. Опертя на теоретико-правові засади сутності й диференціації понять правового регулювання та правового впливу створило можливості презентувати широкий діапазон охоплення складників ІБН на рівні особистості, суспільства і держави, що конкретизує подальші наукові розвідки й пропозиції щодо вдосконалення сучасної практики забезпечення інформаційної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Згуровський М.З., Родіонов М.К., Жилиєв І.Б. Розвиток інформаційного суспільства в Україні: правове регулювання в сфері інформаційних відносин. К.: НТТУ «КПІ», 2006. 542 с.
2. Пазюк А. В. Міжнародно-правове регулювання інформаційної сфери (теоретичні і практичні аспекти: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.11. К., 2016. 467 с.

3. Шахбазян К. С. Міжнародно-правові основи регулювання відносин в мережі Інтернет: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. К., 2009. 19 с.

4. Кострубіцька А. В. Особливості державного регулювання діяльності засобів масової комунікації у Європейському Союзі: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління»; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2017. 20 с.

5. Свистович Р.С. Правове регулювання інформаційних відносин у сфері масової інформації: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». К.: Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2011. 24 с.

6. Линник Г.М. Адміністративно-правове регулювання інформаційної безпеки України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 20 с.

7. Шевчук О. М. Адміністративно-правове регулювання у сфері забезпечення інформаційної безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»; Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2011. 20 с.

8. Абакумов В. М. Правове регулювання протидії інформаційним війнам в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»; Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2011. 19 с.

9. Національний інформаційний простір України: проблеми формування та державного регулювання: Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1472/>

10. Шемшученко Ю. С., Бобровник С. В. Правове регулювання. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Шемшученко Ю. С. (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 5. С. 40–41.

11. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. С. О. Бураковський. Х.: КОНСУМ, 2006. 656 с.

12. Кривицький Ю. В. Механізм правового регулювання в сучасній теорії права. Часопис Київського університету права, 2009. № 4. С. 74–79.

13. Тарахович Т. І. Правове регулювання та правовий вплив як юридичні категорії: співвідношення понять. Часопис Київського університету права, 2009. № 4. С. 10–14.

14. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 р. «Про застосування персональних спеціальних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України від 17.05.2017 № 133/2017. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850>

15. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності: автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2004. 18 с.

Теоретические вопросы сущности и разграничения понятий правового регулирования и правового влияния проецируются на сферу обеспечения информационной безопасности несовершеннолетних. В статье презентуется авторская концепция составляющих компонентов обозначенной сферы, которые должны охватываться правовым регулированием и правовым влиянием на уровне личности, общества и государства.

Ключевые слова: правовое регулирование, правовое влияние, информационная безопасность несовершеннолетних.

Theoretical issues of the nature and distinction between the concepts of legal regulation and legal influence are projected onto the sphere of ensuring the information security of minors. The article represents the author's concept of the constituent components of the designated sphere, which should be covered by legal regulation and legal influence at the level of the individual, society and the state.

Key words: legal regulation, legal influence, information safety of minors.